

ÉVFORDULÓK

A Bocskai-szabadságharc edelényi csatájának 400. évfordulójára

2004. november 28-án az Edelény-borsodi református templomban megemlékeztek a Bocskai-szabadságharc edelényi csatájának 400. évfordulójáról. Az ünnepség keretében egy emléktáblát helyeztek el a templom déli falán. A megemlékezést a Város Önkormányzata, az Edelény-Borsod-i Református Egyházközség és a Borsodi Földvár Kulturális Alapítvány szervezte.

Mi a szabadságharc vezetője, Bocskai István rövid életrajzának ismertetésével és a Hadtörténelmi Közlemények 1956. évi 2. számában megjelent írással emlékezünk az évfordulóra.

1605–1606: erdélyi fejedelem. Középbirtokos családból származott. A bécsi udvarban volt apród, majd visszatért Erdélybe. 1592-től váradi kapitány és a törökellenes párt egyik vezéralakja lett. A Habsburg-szövetség híveként nagy szerepe volt abban, hogy Báthori Zsigmond szövetkezett Rudolf-fal. 1595-ben fővezérlete alatt az erdélyi és havasalföldi haderő nagy győzelmet aratott a török seregen. Az ígért császári segítség elmaradása miatt azonban Erdély egyedül nem tudott a töröknek ellenállni, és a fejedelemség területe csataterré vált. Amikor 1602-ben tiltakozott Basta tábornok rémuralma ellen, két évig Prágában tartották. A kiábrándult Bocskai bihari birtokaira vonult vissza és kapcsolatot teremtett a török területen élő erdélyiekkel. Bocskai hosszú vívódás után szembefordult korábbi politikai nézeteivel, és hajlandó volt Erdély fõlszabadításáért együttműködni a törökkel. Bethlen Gábor a bujdosók nevében fölkelésre biztatta Bocskait. Belgiojoso kassai főkapitány a rakamazi táborba hívta Bocskait, aki azonban megnyerte a hajdúkat, és segítségükkel 1604. október 15-én Álmosdnál szétszórta a császári csapatokat. A harc megindulása után az idegen zsoldosoktól sokat szenvedett jobbágyok is Bocskai mellé álltak. Rövidesen csatlakoztak hozzá a magyarországi rendek is. Az 1605 áprilisában Szerencsen tartott országgyűlés Bocskait Magyarország fejedelmévé választotta. Az év végére Magyarországnak a töröktől el nem foglalt része és Erdély a fölkelők birtokában volt. A török szövetséget kötött Bocskaival, sőt királyi koronát ajánlott föl neki, ezt azonban visszautasította. Rudolf végül tárgyalásokra kényszerült és Bocskai is békére hajlott. Az 1606 végén megkötött bécsi béke biztosította a rendi jogokat és a vallásszabadságot, s négy vármegyét Bocskai élete tartamára Erdélyhez csatolt. Az ugyanebben az évben megkö-

tött, Bocskai által közvetített zsitvatoroki béke a tizenöt éves török háborúnak vetett véget. Bocskai elismerte a hajdúk szerepét az eredmények elérésében, 10000 hajdúnak (kollektív) nemességét, birtokot és címert adományozott. A székelyeknek is biztosította korábbi kiváltságaikat. A bécsi béke aláírása után egyre romló egészségi állapota miatt Bocskai politikai végrendeletet készített, amelyben a független Erdély fönntartásának fontosságára hívta föl a figyelmet. Halálát a kortársak mérgezésnek tulajdonították.

*(Megjelent: Ki kicsoda a magyar történelemben.
Anno Kiadó, Bp. [2002] 72-74. p.)*

Adatok az edelényi – besenyői csata történetéhez 1604-ben

A Bocskai szabadságharc katonai történetének több olyan mozzanata van, amit még nem derített fel, vagy nem tisztázott megnyugtató és kielégítő módon a hadtörténetírás. Így többek között tisztázásra szorul az 1604 novemberének utolsó napjaiban végbement csata pontos helye, ideje és lefolyása, melyet edelényi csata néven tartunk számon történetírásunkban.

Rónai Horváth Jenő a döntő mértékben Istvánffyra és Orteliusra támaszkodó tanulmányában¹ maga is kételkedve forrásainak pontosságában, a következőképpen írja le a csata helyét és időpontját:

Ortelius a csatával kapcsolatban „... olyan badarságokat hord össze, melyek – eltekintve a nyakatekert helynevektől is – egyáltalán nem érthetők. Mivel azonban az egyetlen forrás, mely az eseményről részletesen beszél, adatait mégis főlemlítjük. Szerinte 1604. november 25-én Putnoktól egy mérföldnyire találkozott Básta a hajdúkkal, s harcolt is velük, de eredmény nélkül. Másnap a császári had egy szoroson vonult át, mire a hajdúk – amint a zavaros előadásból kivehető – a szorost a császáriak mögött is megszállották, de végre elűztettek; a császári had hátrább vonult és az éjet egy szorosban egy Besele? nevű helynél töltötte. A szoros a Putnok és Sajókaza közti lehetett, az éjjelező hely talán Velezd. Harmadnap, november 27-én, Básta hadát a hajdúsereg minden oldalról körülkerítette, mi a császáriak közt oly nagy rémületet keltett, hogy a zsoldosok már szökdösni kezdenek...

¹ *Rónai Horváth Jenő: Bocskay István háborúja Rudolf ellen. Hadtörténelmi Közlemények. 1893. 569–597. o.*

Negyednap végre, november 28-án ment végbe a döntő küzdelem, a tulajdonképpeni edelényi csata...” stb.²

Előljáróban meg kell annyit jegyezni, hogy bár Ortelius Rónai Horváth által idézett adatai nem pontosak, de mégis közelebb járnak a valósághoz, mint azt Rónai Horváth hitte. Vegyük sorra a számba jöhető forrásokat, s ez rögtön be is bizonyosodik.

A legcélszerűbb talán először is megnézni a támadást irányító hadvezérnek, Bástának a leveleit, amelyeket hiteles támpontként használhatunk.

A november 17-én lezajlott osgyáni ütközet után, november 22-én Bástá már Putnokon volt.³ Itt tartózkodott még másnap is, majd lassan megindult a Sajó és Bódva találkozója, valamint Sajószentpéter tájékán gyülekező hajdúcsapatok felé.

A hajdúcsapatok a segélyerők érkezésére várva, kitértek a harc elől, s ezért Bástá úgy döntött, hogy északkelet felé fordulva, Edelényen keresztül Kassa elfoglalására indul.⁴

Bástá november 26-án reggel indult el Edelényről⁵ (Szamosközy szerint 25-én, de ez nem fogadható el, mert Bástá több levelében határozottan 26-át ír, úgyszintén Hohenlohe György Frigyes is a szász választóhoz küldött november 30-i levelében, bár önála tíz napos eltérés van minden dátumban, mert még a régi időszámítást használta.)⁶

A császári seregnek két hídon kellett átkelnie: az Edelényt átszelő kis patak, valamint a Bódva hídján. Bocskai serege, amely Bástá adatai szerint 5000 hajdúból és 3000 török-tatár segélycsapatból állott (Hohenlohe szerint 25000 fő), szemközt helyezkedett el, Bástá szerint azzal a szándékkal, hogy rátörjön a császári sereg hátvédére. Bástá, hogy a rajtaütést elkerülje, a poggyászokat és szekereket fedezettel előreküldte, maga pedig három gyalogezreddel és a lovasság nagy részével hátramaradt a híd innenső oldalán.

A hajdúsereg megtámadta az átkelésre készülő császáriakat november 26-án és véres harc fejlődött ki a híd környékén. A császáriaknak csak je-

² R. Horváth J.: i. m. 596–597. o.

³ Basta 1604. nov. 22-i levele Kollonitsch Siegfried kapitányhoz, valamint nov. 23-i levele Rudolfhoz. (Dr. Veress Endre: Basta György hadvezér levelezése és iratai. Budapest, 1913. II. k. 1713. és 1714. sz.)

⁴ Basta 1604. nov. 22-i levele. (i. m. 1714. sz.)

⁵ Basta 1604. december 18-i levele San Ciemente prágai spanyol követhoz. (i. m. 1741. sz.) „...en el partirme la manana de los 26 del village de Edelinio ...”

⁶ Szilágyi Sándor: Szamosközy István történeti maradványai. Budapest, 1880. (Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XXX. K.) 261. o. Hohenlohe György Frigyes 1604. nov. 20-i (helyesen 30-i) levele a szász választóhoz. (Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. Budapest, 1882. 95. o.)

lentős veszteség árán (Szamosközy szerint 400, Básta szerint kb. 200 fő) sikerült átkelni a hídon.

A folyón való átkelés után este Básta a Besenyő (ma Ládbesenyő) falu körüli dombokon táborozott le seregével. Ezt a terepet alkalmasnak tartotta a védekezésre a zömében gyalogságból álló sereg számára.

Másnap, 27-én reggel feltűntek Bocskai katonái, akiket – Básta szerint – „... gögössé tett a támadás, amelyet előző napon intéztek ellenünk a hídon való átkelésünk előtt, azt gondolva, hogy a visszavonulásunk menekülés volt...”⁷

Bocskai, miután látta, hogy a császáriak előnyös védelmi állást foglaltak el, nem indított támadást ellenük, hanem látóközelben maradván igyekezett bekeríteni Básta seregét. A bekerítés megijesztette a császári vezért, mert mint írja: „... már attól kellett tartanom, hogy vereséget kell majd szenvednem, mivelhogy nem tudtam megmozdulni, sem élelem keresésére menni; tekintetbe véve pedig a veszélyeket és veszteségeket, amelyek ebből következhetnek, elhatároztam magam a következő reggel, amely 28-án volt, hogy megtámadom az ellenség táborát...”⁸

Maga az edelényi, vagyis helyesebben mondva, a besenyői csata a következőképpen zajlott le:

28-án hajnalban a sűrű köd leple alatt Básta észrevétlenül felállította seregét, s egy völgyön keresztül, amely a hajdúk felé vezetett, támadásra indult ellenük. Olyan észrevétlenül sikerült megközelíteni a hajdúkat, hogy azok „...se nem láttak, se nem hallottak...”⁹ semmit. A rajtaütés elején sikerült elfoglalni három tüzérségi löveget, és sikerült elválasztani egymástól a gyalogságot és a lovasságot. Két óráig tartó kemény küzdelem után Bocskai lovassága megkezdte a visszavonulást. A gyalogságból sokan elesetek, úgyszintén a törökök közül is. Istvánffy szerint kb. 600 janicsár és más török katona esett el az agyúk védelmében.¹⁰ A császáriak vesztesége Básta adatai szerint mindössze csak 40 katona volt, köztük gróf Salm Frigyes kapitány is.

Básta adatait alátámasztják Szamosközy és Szepsi Laczkó Máté írásai is, bár ez utóbbi szűkszavúan csak annyit ír a csatáról, hogy „... Básta megütközik Edelénynél Bocskai hadával és megfordula a had Básta György ha-

⁷ Basta 1604. dec. id. 18-i lev.

⁸ U. o.

⁹ U. o.

¹⁰ *Istvánffy Miklós*: Magyarország története 1490–1606. Vidovich Gy. ford. Debrecen, 1867. 902. o.

da előtt, mert stratagemával csalá meg...”¹¹ Pethő Gergely azzal egészíti még ki az edelényi csata adatait, hogy Bocskai a csata előtti csapatösszevonáskor „...a földnépét is mind fölvevé...”¹²

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy bár az edelényi-besenyői csatára vonatkozó források hézagosak és szűkszavúak, mégis megközelítően pontos képet kaphatunk lefolyásáról az elmondottak alapján. Bocskai tehát az osztrák vesztes ütközet után a Sajó és Bódva között igyekezett feltartóztatni a császári támadást. A csapatösszevonást nem tudta teljes mértékben végrehajtani, mert például Homonnai Bálint serege sem érkezett meg a csata előtt. Így Bocskai kerülni kívánta a nyílt összecsapást és rajtaütéssel, majd bekerítéssel akarta felmorzsolni a császári had erejét, illetve megállítani Básta támadását. Ez utóbbi nem járt sikerrel, mert Básta a ködöt és a rejtett völgy előnyeit kihasználva, meglepte és megfutamtította Bocskai seregét. Bástának azonban ez a második győzelme is csak harcászati sikert eredményezett, mert nem sikerült döntő csapást mérni a szabadságharc hadseregére és nem sikerült felszámolni a mozgalmat, amely a széles néptömegek aktív részvételére támaszkodott.

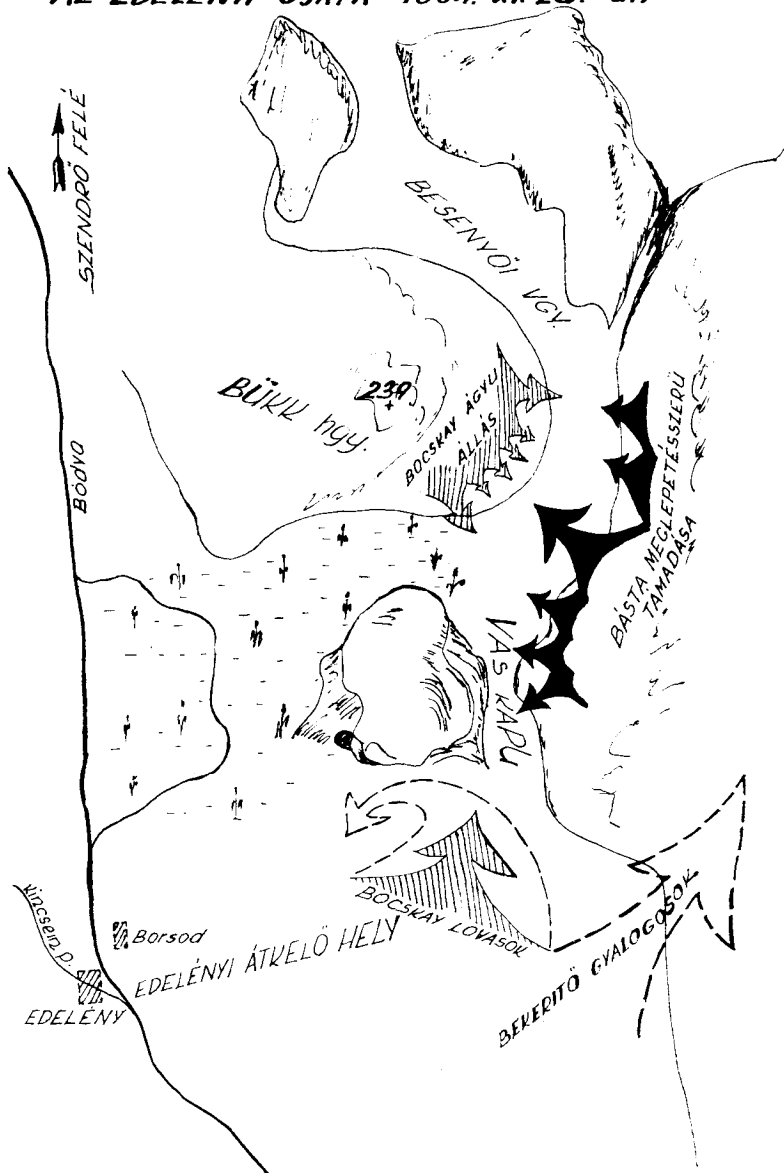
Nagy László

(Megjelent: Hadtörténelmi Közlemények. 1956. 2. sz. 152-154. p.)

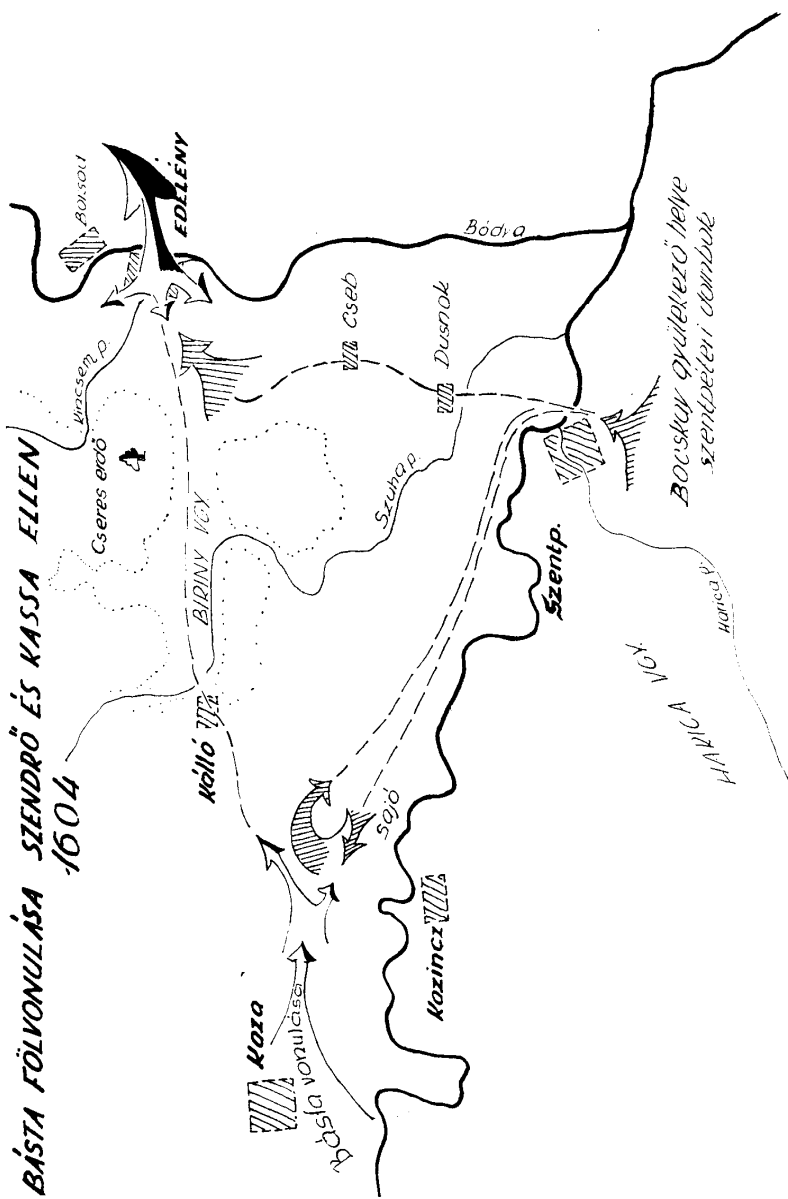
¹¹ Szepsi Laczkó Máté krónikája. (Rohonyi G. – Nagy L. – Tóth Gy. szerk.: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Hadtörténelmi Intézet, Budapest, 1955. I. k. 197. o.)

¹² Pethő Gergely: Magyar Krónika. (Geréb: A hazai osztályharcok irodalma. Budapest, 1955. 259. o.)

AZ EDELÉNYI CSATA 1604. XI. 28. -án

Forrás: Edeleny múltjából, 1973. 65. old.

Forrás: Edény múltjából, 1973. 64. old.

A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai 1703 - 1709

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Fejlesztési Ügynökség közös kiadásában jelent meg **A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai Abaúj-Torna, Borsod-Gömör-Kishont és Zemplén megyékből** című háromkötetes könyv 2004-ben. Az első kötet 1703-1704 dokumentumait és a 2004. május 26-án a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában tartott emlékülés anyagát, a második kötet 1705-1707, a harmadik kötet az 1708-1709 közötti időszak dokumentumait tartalmazza. 2005-ben tervezik az 1710-1711 közötti időszak dokumentumainak a megjelentetését.

A könyv a szabadságharc zászlóbontásának 300. évfordulója tiszteletére jelent meg.

Jelen összeállításunkban az Edelenyi kistérségre vonatkozó adatokat közöljük, eltekintve a dokumentumok szövegének teljes közlésétől. A közlésnél az eredeti sorszámozást megtartottuk.

1703

5. Tokaji Tábor, 1703. október 20.

Rákóczi Ferenc Kossovics Mártonnak a szendrői prófuntmester lizkai és tolcsvai szőlőjének idei termését adományozza.

Fogalmazvány. OSZK Kt. FH 978. 12a.

40. Tokaji tábor, 1703. november 12.

Rákóczi Ferenc Gyulay Zsigmondot a szádvári uradalom és a Borsod vármegyei fiskális birtokok inspektorává nevezi ki.

Fogalmazvány. OSZK Kt. FH 978. 44.

44. Tokaji tábor, 1703. november 12.

A fejedelem Baranyai Andrást bízta meg Szendrő várának ostromzárolásával.

Fogalmazvány. OSZK Kt. FH 978. 36.

56. Meszes, 1703. november 30.

Baranyai András levele a fejedelemhez a Szendrő körüli kuruc ostromzár különböző problémáiról.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. e/A.

57. Tokaji tábor, 1703. december 1.

Borsi Ádám szendrői harmincados úrlapátvételi elismervénye.

Eredeti. OL. G. 29. RSZL. V. 3. f. Pag. 6-7.

1704

83. Miskolc, 1704. február 8.

Rákóczi Ferenc határozatai Szakmári János prefektus 25 pontból álló beadványára, amely az igazgatása alatt álló Borsod és Gömör megyei kincstári és lefoglalt birtokok gazdasági és társadalmi ügyeivel foglalkozik.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. e/A.

Szendrő is szerepel benne.

85. Miskolc, 1704. február 11.

Rákóczi Ferenc megfizetmi rendeli az örösi prédikátor hátralékos fizetését.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. f.

Szendrő is szerepel benne.

102. Miskolc, 1704. március 13.

A fejedelem Velics Zsigmond sátoraljaiújhelyi harmincadosnak adományozza Contra Mátyás szendrői élésmester tolcsvai házát.

Fogalmazvány. OSZK Kt. FH 978. 71.

133. Miskolc, 1704. május 28.

Borsod megye beadványa a fejedelemhez: a megyére kirótt élelmezési és szekerezésbeli terhek csökkentését kérik, minthogy azokat magasnak tartják és teljesíteni nem tudják.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. c. Régi jelzete: OL Missiles. Részeket idéz belőle: *Takács János*, Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. 102-103. 1.

Szendrő is szerepel benne.

147. Szilas, 1704. június 18.

Szilágyi Éva özv. Visolyi Jánosné Sajóörösön lévő portiójával kapcsolatos iratok.

Eredeti. OL. G. 16. RSZL. I. 2. i.

148. Solti tábor, 1704. június 18.

Rákóczi Ferenc válaszol Borsod megye feliratára: utasította Darvas Ferenc főcommissáriust, az élésbeli terhek kirovásánál vegye figyelembe, hogy a megyéből sok nemes fegyverrel szolgál, s a megye az Eger és Szendrő alatti ostromló hadaknak is szállított élelmet.

Eredeti. BAZML. Borsod m. It. Acta politica. Materia II. Fasc. I. Nro. 288.

173. 1704. szeptember.

A fejedelem intézkedései Szendrő várának ellátásáról.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 189.

174. 1704 (szeptember).

Baranyai András szendrői kapitány a fejedelemnek. Betegsége miatt házához vitette magát, kéri, hogy felgyógyulásáig Janka Pétert bízta meg helyettesítésével.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. e/A.

176. Gyöngyösi tábor, 1704. szeptember 5.

A fejedelem visszaadja Gyürki Pál Szendrőben lévő ingóságait.
Fogalmazvány. OSZK Kt. FH. 978. 85a.

197. Selmecbánya, 1704. október 12.

Gróf Bercsényi Miklós közli Borsod vármegyével, hogy a megyei hadat nem bocsáthatja addig haza, míg más katonasággal fel nem váltják. A megye hada dicséretesen viselkedett, s ezért bizonyos pénzt osztott ki a katonák között.

Eredeti. BAZML. Borsod m. It. Acta politica. Materia. II. Fasc. I. Nro. 302.
Szendrő is szerepel benne.

213. Galgóc vára, 1704. november 28.

A fejedelem a kassai harmincad jövedelméből 500 forintot utal ki a szendrei barátoknak.

Fogalmazvány. OSZK Kt. FH 978. 98.

221. Galgóc, 1704. december 18.

A fejedelem Szepessi Istvánt nevezi ki szendrei kapitánynak.

226. Hely és dátum nélkül (1704 vége).

Abauj vármegye megbízottainak beadványa a fejedelemhez: részletesen feltárják a megye gazdasági, adózási, katonaiállítási és társadalmi problémáit, valamint jelentik a megye területén lévő prépostságokat és apátságokat.

Eredeti. OSZK Kt. FH 1389/3. Pag. 215-22220. Rajta Thaly Kálmán kézírásával: 1704. Egy másik áthúzott évszám: 1708.

1705

27. Kistapolcsány, 1705. január 28.

A fejedelem intézkedései Szendrő váráról.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. Fh. 978. 209/a.

36. Kistapolcsány, 1705. február 10-11.
A fejedelem intézkedése Szendrő őrségének ellátásáról.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 216/a.
43. Szécsény, 1705. február 24.
Szepesi Istvánnak. Egerbe repraesentálja a szendrői praesídium szükségseit.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 220.
50. Eger, 1705. március 5.
A fejedelem intézkedése a Szendrőben lévő rabok ellátásáról.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 227.
68. Eger, 1705. március 31.
II. Rákóczi Ferenc döntései arra a beadványra, amelyben Szepesi István a Szendrő várában lévő gondokat és szükséges intézkedéseket sorolja fel.
Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 2. h. Pag. 13-14.
75. Eger, 1705. április 18.
Fejedelmi intézkedés a szendrői őrség fizetéséről.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 249/a.
79. Eger, 1705. április 23.
A fejedelem visszaadja Farkas Kristófnak azt a szendrői házat, amelyet nagybátyjától még a Szepesi Kamara foglalt le.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 109/a.
82. Eger, 1705. április 26.
A fejedelem utasítja Keczer Sándort, hogy a Wesselényi Ferenc nádor által tett alapítványból a szendrői barátoknak ez évben járó összeget fizesse ki.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 110.
84. Eger, 1705. április 29.
A fejedelem a Borsod vármegyei Szilas falu felét az egri sörházhoz rendeli szolgálatra.
Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 257.
95. Egri tábor, 1705. május 15.
A Borsod falubeli közbirtokosok panasza a fejedelemhez birtokügyi megkárosításukról, és Rákóczi ez ügyben való két döntése.
Eredeti. OL. G. 19. RSZL. II. 2. f.

98. *Egeri tábor, 1705. május 23.*
A fejedelem jelentést kér a szádvári uradalom állományáról és jövedelméről.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 266.

119. *Eger, 1705. június 14.*
A fejedelem utasítása Szepesi Istvánnak a szendrői őrség fegyverei és fizetése iránt.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 285.

122. *Eger, 1705. június 15.*
A fejedelem Darvas Ferencnek a szendrői őrség kifizetéséről és a vár megerősítéséről.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 285.

136. *Dányi tábor, 1705. június 24.*
Bulyovszky Dániel számvevő által készített összeírás a szádvári uradalom jövedelmeiről, Zolnai Zsigmond provizor számadása alapján.

Eredeti. OL. G. 19. RSZL. I. 2. e.

152. *Kéméndi tábor, 1705. július 116.*
Rákóczi Szentpéteri Imre Borsod megyei alispánnak: a putnoki és szendrői gyalogságot küldje táborába.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 418/a.

164. *Vecsei tábor, 1705. augusztus 15.*
A fejedelem közli, hogy a szendrői őrségnek Keczer Sándor fog fizetni és fegyvert adni.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 432.

166. *Szécsény alatt, 1705. szeptember 15.*
Rákóczi Szepesi István szendrői kapitánynak: a várban lévő felszerelés elégséges az ellenség meghatározott ideig való feltartására.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 978. 439/a.

1706

218. *Eger, 1706. március 27.*
A fejedelem 15.000 forintot utal ki a murányi, szendrei és egeri őrség fizetésére.

Fogalmazat. OSZK. Kt. FH. 978. 161/a.

288. *Kassa, 1706. november 24.*

Idősb Szepessy Pál özvegye, Csuda Zsuzsanna beadványa a szenátusi bizottsághoz: kéri vissza a Szepesi Kamara által elkobzott Borsod megyei Szuhogy falu másik felét is.

Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 1. c.

307. *Rozsnyó, 1706. december 16.*

II. Rákóczi Ferenc 40 köből búzát utal ki az alamizsnáért folyamodó szendrői ferenceseknek.

Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 2. f.

1707

325. *Hely és dátum nélkül [1707 eleje lehet].*

A fejedelem Borsod megye panaszára a Szendrő várának lerombolására kirendelt mérnökök visszaéléseinek kivizsgálására és a bűnösök megbüntetésére utasítja Berthóti Ferencet.

Fogalmazat. OL. G. 19. RSZL. II. 3. B.

326. *Hely és dátum nélkül [1707 elején lehet].*

Rákóczi utasítása Keczer Sándor kerületi hadbiztoshoz ugyanabban az ügyben. (Mint a 325.)

Fogalmazat. OL. G. 19. RSzL. II. 3. B.

330. *Kassa, 1707. január*

Kassa város beadványa Rákóczi Ferenchez. A lebontásra kerülő Szendrő várából kéri a szárazmalmot. Kéri, hogy a város által kiállított 100 hajdút a Commissáriátus lássa el.

Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 2. h.

331. *[Kassa, 1707. január 10.]*

Özvegy Szepessy Pálné Csuda Zsuzsanna beadványa a szenátusi deputációhoz: a férjétől a Szepesi Kamara által törvénytelenül elkobzott Szuhogy falu másik felének a visszaadását is kéri.

Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 1. c.

335. *[Rozsnyó], 1707. január 25.*

Fejedelmi védlevél Aggtelek lakosainak.

Fogalmazvány. OSZK. Kt. FH. 1389/5. 65-76. pag.

336. *Rozsnyó, 1707. január 27.*

A szenátusi deputáció döntése a Borsod megyei Szuhogy falu ügyében: visszaadati rendeli özvegy Szepessy Pálnénak, akinek férjétől a Szepesi

Kamara kobozta el a Thököly-felkelés bukásakor. Csatolva az utasítás Borsod megye alispánjához az átruházás foganatosítására.

Fogalmazvány. OL. G. 19. RSzL. II. 1. c.

355. Ónod, 1707. március 30.

Borsod vármegye közgyűlésének panasza Rákóczihoz azokról a terhekről, amelyek a parasztságra Szendrő várának lebontása következtében nehezednek. A fejedelem Marosvásárhelyen április 20-án tesz intézkedéseket az ügyben.

Eredeti. OL. G. 19. RSzL. II. 2. c.

402. Szerencs vára, 1707. október 30.

A fejedelem elutasítja a szendrei ferenceseknek azt a kérését, hogy visszakapják az ún. szombati vámot, még hozzá jó pénzben.

Egykorú másolat, az egész ugyanannak a kéznek az írása, a fejedelmi határozat is. OL. G. 19. RSzL. II. 2. h.

1708-ból

nincs a kistérségre vonatkozó adat.

1709

132. Miskolc, 1709. március 9.

Borsod megye kimutatása a lakosokra kirótt hajdúk számáról és a fegyverpénz összegéről.

Eredeti. OSZK. Kt. Fol. Hung. 1389/13. Pag. 222-229. A keskeny füzet elején más írással: 7. E6. 2. Nr. 2.

206. H. n., 1709. június

Gróf Bercsényi Miklós értesíti gróf Csáky István generális commissáriust, hogy a fejedelem a Luby György ezereskapitány edelényi majorsága után járó naturálékat elengedte.

Eredeti, fogalmazat. MOL. RSzL. G. 24. II. 6.

255. Szikszó, 1709. október 2.

Győri Péter helyettes ruházati hadbiztos jelentése gróf Bercsényi Miklósnak a ruházati anyagok Szendrőbe való költöztetéséről.

A könyvek megtalálhatók a Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményében.

Összeállította: Hadobás Pál.

Hangács - nyomári háborús krónika (Részlet)

1944. december 10-e örökre feledhetetlen „fekete vasárnap”-ja marad Hangács és Nyomár községek lakosságának, s az átörökítés révén a késői századok emlékezetében is.

Tíz napi ostrom után ennek a napnak a délutánján öt óraker nyomultak be a két község területére a szovjet-orosz csapatok másodízben. Először december 1-jén, péntek délután két óraker – nem váratlanul ugyan, mert a bejövételüket mindenki biztosra vette –, de meglepetésszerűen, minden ellenállás nélkül érkeztek Alsóvadász irányából, ahonnan senki sem várta a támadást. A német csapatok sem. Mindenki a Miskolc-Boldva felőli szovjet támadással számolt. Senki sem gondolt arra, hogy Hangács és Nyomár előbb kerül orosz kézre, mint a 25 km-rel délebbre fekvő ipari, kereskedelmi és katonai központ, Miskolc, amely irányból a szovjet előnyomulás már hónapok óta jött közelebb és közelebb. Miskolc magyar és német helyőrségét ezzel az Ongaujfalú, Alsóvadász, Hangács felé hirtelen előretörő, bekerítő hadmozdulattal kényszerítette a szovjet hadvezetés a város feladására. A szovjet tüzérség azonnal felvontatta lövegeit a községet környező dombokra, s Miskolc háta mögött pokoli ágyúzást kezdett, amivel a miskolci védelmet kétségbe ejtette. A város védőrsége alapos okkal érezte a küszöbön lévő bekerítését, s a várost december 3-án feladta.

A Miskolc felől visszavonuló német csapatok azonban a Tomor-Damak-edelényi műútig merészen előretört orosz éket a Nyergestető előtt húzódo völgyben Sajóvámos felől levágással fenyegették, amit az orosz felderítés még idejében megneszelt. Ennek következtében a szovjet csapatok december 2-án, szombaton délután három óra tájban hirtelen visszavonulási parancsot kaptak, s ebédjüket is felhagyva, körülbelül 3000 emberükkel, néhány ágyújukkal s teméntelen szekerekkel eszeveszetten rohantak el a református temető felé, Alsóvadász irányába, s az Alsóvadászon innen fekvő Fáy-féle akácos erdőben készítették maguknak jól megépített téli állást, melyek némelyikét a környékbeli községek lakosságától elhurcolt plüss díványokkal, heverőkkel és kályhakkal is berendezték. A 24 órás szovjet-orosz megszállás után megkönnyebbülten lélegzett fel, s az éjszakai nem alvás után nyugodtan hajtotta álomra a fejét a két falu lakossága. A leszálló alkonyattal eltűntek az oroszok, s estére már nem volt orosz katona a faluban. Az emberek álma azonban mégsem volt nyugodt. Mindenki érezte, hogy az oroszok visszavonulásának nyomában megérkeznek a német és magyar csapatok, a községek hadszíntérré válnak, a két arcvonal közé szorulnak, s mindenki közélről, a saját bőrén fogja megtapasztalni a modern hadviselés minden borzalmát. Ez másnap, december 3-án reggel be is következett. Be-

érkezett az első, három főből álló német járőr a faluba, s az elvonult szovjet-orosz csapatok számbeli ereje, valamint fegyverneme iránt érdeklődött. Utánuk beérkezett egy hetven-nyolcvan főből álló vegyes német alakulat, akik Fekete Pál kiserdejében, a Nyilas legelőn és a nyomári Bogyoszló szőlő gyepújében, s a Nyergestetőn foglaltak harcállást.

A 24 órás szovjet-orosz megszállás alatt szertefoszlottak azok a hiedelmek, melyek az oroszok bejövetelét megelőzően némi nyugalommal töltötték el a lakosságot. Akadtak olyanok is, akik a hatodik esztendejében lévő háború sok megpróbáltatásának végét, s a „felszabadulást” várták az oroszoktól azoknak az újságoknak (Magyar Újság) és rölapoknak az ígéretei alapján, melyeket a szovjet repülőgépek már hónapok óta garmada számra szórtak le. A megszállásnak már az első órái bebizonyították, hogy a rölapok tartalmának nagy része megtévesztő, rászedő, hazug propaganda volt. Már a járőrök első útja is az istállóba vitt. Elkötötték a legjobb lovakat, s úgy vágdtáztak a sápi erdő felé. A község lovainak és szekereinek nagy részét már az első bevonulásuk alkalmával magukkal vitték. A sertés és aprójószág állományt ezalatt a rövid idő alatt is jórészben elpusztították, a csizmákat, bakancsokat az emberek lábáról lehúzták, a lakosságtól nagyon sok értéket, ruhaneműt, házi és kézi használati tárgyakat (órát, beretvát, öngyújtót, bicskát stb.) elraboltak. Eperjesy Dénes plébánost az utcán zsebelték ki. Több asszonyt és lányt durva erőszakkal s fegyveres fenyegetés után megbecstelenítettek. A községben feltalálható bort seprőstől megitták, s nagyobb részük embertelenül lerészegedett, s a szerencsétlen lakosság kétségbeesetten remegett garázdálkodásuk és rémuralmuk súlya alatt. A községházán vandál módon zúztak, törtek, hánytak szét mindent. A drága írógépeket összetörték, a telefon miatt Gyurkó Jenő főjegyzőt német spionnak nevezték, s állandóan fegyverrel fenyegették. Fekete Pál, 78 esztendő s gondnokunkat s családját kivégzéssel fenyegették, s a fiára többször fegyvert fogtak, hogy agyonlövök.

A postán a telefon-berendezést összetörték, a postai értékcsikket tartalmazó vasládát szétverték, tartalmát széjjelszórták, szétépték, összetaposták. A községháza pánccslezkreányét is feltörték, s a benne talált 1070 pengőt magukkal vitték. Ezek a kirívóbb esetek, de egyszerűbb házakban is hasonló barbár módon viselkedtek vagyoni különbség nélkül mindenkivel egyformán, sőt még a cigányokat is burzsujnak nevezték, mert asztaluk volt és ágyuk.

Annak ellenére, hogy özön népük a Homrogd felé vezető utat hangya módra ellepve egyenesen beleütközött a református parókiába, az első 24 órás megszállás alatt nagyobb károkat vagy rablásokat nem csináltak sem a lelkész, sem az egyház, sem a tanító javaiban, kivéve a takarmányt, amiben óriási pocsékolást végeztek. Az egy kat. holdnyi lelkészi portán és kertben

tucat számra állott a szekér és a ló, s ezek a takarmányban nagy pusztítást, és még nagyobb pocskékolást műveltek. A kaput rendszerint nem használták, hanem szekerestől nekimentek a kerítésnek s átgázoltak rajta. Megmagyarázhatatlan rejtély, hogy pl. a katonáik is miért nem a kapukon jártak ki és be? Miért kellett sok esetben közvetlenül a kapu mellett széttörniük a kerítést, s azon át, nem a kapun járni ki-be? A szomszédokhoz is a kerítésen át közlekedtek, s nem az utcán. Ezzel kapcsolatban is meg kell állapítani, hogy a magatartásukat az jellemezte, hogy sokkal többet pusztítottak el a javakból, mint amire tényleg szükségük volt. Egy-egy levágott tehénből kivették az egyik hátsó combot, a többit otthagyták a kutyáknak. Soha annyi hízott, jól táplált kutyát nem lehetett látni a faluban, mint ezekben a szomorú időkben.

Először elvitték két hektoliter boromat hordóstól, s apróbb használati tárgyakat loptak el az irodai asztalról, míg valamiért elfordultam. Bevonulásuk súlyos betegen talált, de amint meghallottam, hogy itt vannak az orosz előőrsek s özön népük úgy jön a Nyilas legelő felől, mint az eső, úgy kipatantam az ágyból, mintha rugóra jártam volna. Egyszerre semmi bajomat sem éreztem, hanem sebtében elrejtettem a magam és az egyház pénzét s néhány értéktárgyamat. Alig telt el néhány perc, s máris tolódtak az éppen útjukba eső parókiába bort és ennivalót követelve, amit persze meg is kaptak. Tagadhatatlanul nagyon sokat jelentett úgy az egyházi, mint a saját értékek mentése szempontjából szívélyes, de nem szolgálai, öntudatos de nem kihívó, félelemmentes magatartásom mellett az a kevés orosz nyelvtudásom, amit nyolchónapos oroszországi frontszolgálatom alatt szereztem közöttük. Mindenek felett pedig Isten kegyelme, ami beteg testemnek is erőt adott az emberfeletten súlyos megpróbáltatások elviselésére.

Beteggyamból kiverve kellett a parókiát zsúfolásig ellepő szovjet katonáknak éjjel-nappal szolgálnom, az összes szobát hadikórház céljára kiürítenem, két újságlapon a padlón feküdnöm, melynek következtében egyetlen nap alatt testben és lélekben teljesen össze voltam törve, mert még a padlón sem lehetett szó alvásról. Szüntelenül jöttek-mentek, verték, rugdosták az ajtót, végre hajnali két órakor a padlóról is felköltöztek és súlyos betegen kellett a padlásra hordanom velük a súlyos berendezési tárgyakat, hogy a lakást hadikórházzá rendezhessék be.

A templomot már az első alkalommal betörték, a perselyt összetörték és kirabolták, az egyik templomablakot összetörték, de szent edényeket nem találtak, mert azokat a nyomáriakkal együtt már előzőleg elástuk Gyöngyösi István nyomári kurátorral és Kulcsár István presbiterrel, községi bíróval. Rengeteg bajunk volt ezekkel az egyházi holmikkal, melyekkel együtt ástuk el az összes anyakönyvet is. A hónapok óta tartó esőzések folytán felfakadt a víz a láda alatt s azt félig elborította, s csak annak köszönhető, hogy nem semmisült meg semmi, hogy a ládának minden rése jól le volt szurkozva és

el volt tömve pecsétviasszal. Amikor a holmikát az esőzés miatt ki kellett ásni, akkor még nem voltak bent a szovjet csapatok, de pár nap múlva elfoglalták a községet. Gyöngyösi kurátor hol ide, hol oda dugta az értékes ládát, s jórészt az ő hűségének köszönhető, hogy mindkét egyház értékei (csak az ezüstkelyhek több kilót nyomtak) és pótolhatatlan anyakönyvei hiánytalanul megmaradtak.

A dúló szovjet katonák Hangácson is elrontották az orgonát, amelyért öt mázsa búza értékű vegyes terményt, Nyomáron tíz mázsa terményt adott össze a gyülekezet. A parókiában, melléképületeiben, kerítésében esett kár békebeli, 1938-as áron ötszáz pengő, az iskolának és melléképületeinek, valamint felszerelésének a kára ezernyolcszáz-huszonhét pengő, Nyomáron ugyanez a templommal együtt ötszáz pengő.

December 10-én (vasárnap) délelőtt tíz óráig (két órán át) tartott az erős ágyú- és aknatűz, amikor gyengülni kezdett s kisebb megszakításokkal délután négy óráig tartott. Négy órától öt óráig utcai harcok folytak, melyek során a szovjet gyalogság kiűzte a községből a németeket. A magyar tüzéség a Vesszősről idejében elvontatta a lövegeit a Tomor-edelényi műúton, míg a németek több ágyúja szovjet zsákmány lett. A nyolc napos harc során mindkét részről tetemes számú halott és sebesült volt, a polgári lakosság közül Hangácson négy, Nyomáron egy halálos áldozat esett. A hangácsiak a parókia melletti major romjai alatt lelték halálukat, akiket csak december 18-án tudtam eltemetni, de még akkor is csak nagy veszélyek között.

A december 10-én délután benyomuló szovjet-orosz csapatok megszállták, feldúlták és kifosztották a lakásokat. Mire lakóik hétfőn és kedden a borospincékből hazatértek, kirabolt lakást találtak.

Feltörték és kirabolták az éléskamrámat, magtáramat, pincémet, lakásomat többszörösen végigrabolták, fegyver után kutatás ürügyével százszor kinyitattak minden szekrényajtót. Napról napra, hajnaltól késő estig több mint két hétig hajszoltak a kulcsokkal. Vesztemet okozta a nagy, kaszárnyaszerű parókia. Minden rablót azt hitte, hogy ebben valami gróf lakik, s minden bitang belebotlott.

A decemberi alkonyattal Alsóvadászig visszavonult szovjet csapatok után december 3-án Edelény felől hetven-nyolcvan főre tehető német gyalogos és tüzér érkezett egy rohamlöveggel, néhány ágyúval s aknavetővel a Kilátó szőlő mögötti Vesszős tanyától a nyomári Bujár erdőig húzódó mintegy 8 km hosszúságú arcvonal védelmére. Nem lehet tudni, hogy ostobaságuk vagy elbizakodottságuk miatt szálltak szembe a a roppant túlerővel harcuk végnapjaiban s fölényesen jelentették ki, hogy csak legyen nyugodt a lakosság, ők visszaverik az oroszokat.

Minden irántuk való jogos ellenszenv ellenére is el kell ismerni, hogy a lakossággal szemben emberségesen viselkedtek, nem raboltak. Tudomásom

szerint a két községben nagyobb kárt csak egy embernek okoztak, akitől visszavonulásuk alkalmával két ökröt elvittek. Azt is meg kell állapítani, hogy a roppant szovjet túlerővel szemben ez a maréknyi német nyolc napig ellenállt. Amikor az arcvonaluk közvetlenül a falut szegélyező dombokra, a falu fölötti református temető túlsó garádjáig húzódott vissza, az ablakom alatt gyülekeztek rendszerint huszonöt-harmincan, közönyösen csibukolva, a vonalbeliek leváltására.

A harc nyolc napon át éjjel-nappal folyt, az ágyúdörgés és a géppuskaropogás egyre közelebb jött. December 9-én a szovjet tüzérség már a falut lőtte. Hangács lakosságának nagyobb része a községtől északra emelkedő domb alá ásott borospincékben, kisebb része és a nyomáriak a házak alatti pincékben keresett oltalmat, de a hangácsiak december 9-én kimenekültek a borospincékbe. A faluban alig lehetett embert látni. A december 9-i istentiszteletet néhány kétségbeesetten remegő résztvevővel Hangácson még megtartottam, de Nyomárra már nem tudtam lemenni. December 10-ének hajnalig néhány magyar tüzér hált a faluban, akik elmondták, hogy 24 db 15 cm-es mozsárral a falutól 3 km-re északra eső Vesszős tanyáról reggel támadni fognak, ami 8 órakor meg is kezdődött. Mindössze néhány percig dörögtek a magyar mozsarak és a német ágyúk, válaszul a szovjet tüzérség pokoli ágyú, sztálinorgona és aknavető pergőtűzet zúdított a falura és a határra.

Közel egy esztendőt töltöttem a szovjet-orosz fronton mint az 53. gyalogezred tábori lelkésze, de ilyen sztálinorgona és tüzérségi tüzet csak néhányszor éltem át.

Amikor a parókiával szemben, az utca másik oldalán néhány méterre épült majorépületbe egymás után három gránát csapódott be és a hatalmas parókia úgy megingott, mintha vízen járó csónak lett volna, nem lehetett tovább az ablakok leszedését folytatnom, hanem le kellett mennem a lakás alatti pincébe, ahol már napok óta ott volt néhány család, akik a szomszédságból a lelkészlak pincéjében kerestek oltalmat. Remegtek és imádkoztak. A parókia körül néhány méterre mintegy tucatnyi nehéz gránát és akna csapódott be, de Isten kegyelme csodálatosan megőrizte a telitalálattól. A le nem szedett ablakok, noha azok is nyitva voltak, a szilánkoktól és a légnyomástól mind kihullottak. A szilánkok átvérték a csatornát, sok cserepet betörtek s több helyen leverték az épület vakolatát. Templomunkat ugyanilyen csodálatosan őrizte meg az Úr. Egy aknatalálatot kapott ugyan hátul, de a hatalmas, erős épületnek nem árthatott, csak a vakolatot verte le belül is, s kívülről néhány téglát kidobott. Ellenben az ablakait csaknem mind bezúzta a szilánk és a légnyomás. Falazata és tetőzete a szilánkoktól szenvedett érzékenyebb kárt. Ugyanígy az iskola és a tanítói lakás, melynek egyik ablaktokját is kiemelte a légnyomás. Hasonlóképpen óvta meg az isteni

gondviselés a nyomári templomunkat, iskolánkat és egyházi épületeinket is, ahol szintén csak ablak, tető és vakolatkárok keletkeztek, azzal a különbséggel, hogy ott a templom kegyeszetartó szekrényét összetörték és négy darab használatra fennhagyott úrasztali terítőt és kendőt elvittek, az orgona sípjait összetaposták, széthurcolták, amivel békeviszonylatban is mintegy ezer pengő kárt okoztak. Minden egyházi épület körül több helyen áttörték a kerítéseket, összetörték és a teherautóik alá rakták a kapukat. Közvetlenül a front elvonulása után, amikor még a pénz értéke nem romlott, Hangács 1700, Nyomár 1000 pengőt fizetett a templomablakok beüvegezéséért. A parókián az ablakok máig üvegezetlenek, az iskolát egy sor üveggel láttuk el, amelyben a tanítás 1945. január 4-én megkezdődött.

Tölem 60 mázsa vegyes takarmányt, 300 mázsa lóherét és szénát, 2 hektoliter bort (hordóstól), 30 tyúkot és kacsát, egész esztendőre berendezett éléskamrák tartalmát, 2000 pengő értékű ruhaneműt és használati tárgyat raboltak, s eltűzeltek egész téli tüzelőmet: 60 mázsa vágott fát. Mind a két faluból sok értéket vittek el.

A nyolc napos ostrom során Hangácsra és Nyomárra, valamint a határakra sok ezer szovjet, német és magyar gránát hullott. Egyes határrészek tölcsermezőkké váltak (Így a paptag temető mögötti része is.). Hangácson aknátalálatot kapott huszonnyolc lakóház, melyből tíz lakhatatlanná vált, Nyomáron megsérült tíz lakóház, melyből hat lakhatatlan lett.

A legsúlyosabb harcok a hangácsi határban a Keresztpatak tanya határában, Nyomáron a Nyergestetőn dúltak. Ez utóbbi helyen tömegsírban tizennégy szovjet katona van eltemetve. Az említett hangácsi határrészen hír szerint az orosz csapatok 300 katonát vesztek. A nyomári református temetőben négy német katona van közös sírba temetve, a református templomkertben kettő külön-külön sírban. A hangácsi római katolikus templomkertben fekszik magányos sírban egy szovjet kapitány, s mellette közös sírban három szovjet katona, akik az utcai harcok során estek el. Közös sírban több szovjet katona pihen a keresztpataki tanya középső részén, s a kastély épülete előtt három vagy négy román sír is van. Ez utóbbiak lőszer utánpótlást szállítva a patakon át vezető híd elé helyezték aknára mentek. Magányos orosz sír van még a Fekete Pálék kiserdejében, s német sír a Vesszős tanyán és a Nyomár alatti második keresztnél, valamint a Bujár erdő mellett s a Lakatos-féle Kőkényvölgyi tanya mellett a had-háznál. Ez a harcok veszteségi mérlege. Egy német szoldba szegődött ukrán katonát december 1-jén az edelényi műúton elfogtak az oroszok, s kihallgatás után föbe lőtték. A református temető árkában temették el. Ha már a temetőkről és a halottakról van szó, azt fel kell jegyezni, hogy az oroszok a halottak nyugalma sem átalatták megzavarni. Már december 1-jei bevonulásuk alkalmával feldúlták a református temető mindkét kriptáját. Az egyik a Fekete, a másik a ki-

halt Kohen családé. A koporsókat feltépték, s a porladó csontokat széjjel-szórták.

Sem december 10-én, sem 17-én nem lehetett az istentiszteletet megtartani. Karácsony első és másodnapján mindkét templomban megtartottuk az istentiszteletet, s kiosztottuk az úrvacsorát. A férfiak közül Hangácson egy, Nyomáron egy sem vett részt az úrvacsoraosztásban, mert az oroszok karácsony szombatjának délutánján mindkét falu férfilakosságát elhajtották robotra a boldvai töltésre röögöt törni. Szomorú volt látni karácsony estéjének óráiban a hátukon zsákkal és tarisznyával, a vállukon szerszámokkal a csüggedt, elkeseredett embereket, akiket középkori módra, mint a barmokat terelt robotra a szentestén a Magyarországot felszabadító dicsőséges szovjet hadsereg. Ezeknek a szerencsétlen embereknek a lelkét egész ünnep alatt tépte a kétségbeesés és az aggodalom, hogy a férfiaktól megfosztott falvakban maradt nők még szabadabb prédái lesznek a szovjet katonák állatiasságának.

Vallásos összejövetelek tartásáról, az istentiszteleteken kívül, az egész 1944/45-ös tél folyamán nem lehetett szó, hiszen a részeg szovjet katonák az iskolai tanítást is megzavarták, melynek következtében a gyermekeket is alig tudtuk rávenni az iskolába járásra.

Ez a karácsony esti „gyászmenet” hüen tükrözte kicsiben az egész „felszabadulást”, amiből eddig még csak a „dúlás”-t éreztük.

Mikola István
református lelkipásztor

(Mikola István 1937-1947 között volt Hangács, Nyomár református lelkésze, majd Ramocsaházán, Szabolcson és Geszteréden szolgált. 1983-ban hunyt el Kemecsen. Az itt közölt írását a naplójából vettük át.)